meg az Írószövetség és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság közös emlékülésen 1972. december 13-án és 14-én; az ülésen elhangzott előadások és hozzászólások teljes szövegét az Írószövetség Tudományos-Fantasztikus Irodalmi Munkabizottságának a kiadványa, az SF — Science Fiction — Tájékoztató közölte 8. számában (1973). Ez a Tájékoztató, amelynek más számaiban is értékes anyagokat találhat az olvasó, az anyagi és technikai lehetőségek szűkös voltát igen ügyesen használja ki: a szövegek ugyan gépirásban sokszorosított s így nem a legeszményibb formában (és tipográfiai megoldásaiban is kifogásolható módon) teszik próbára az olvasó szemét, de mindezek ellenében érdekes illusztrációs anyaggal kárpótolnak. Ebben a Jókai-emlékszámban is kitűnő és tanulságos képeket válogatott össze a szerkesztő Kuczka Péter: a Jókainak is forrásul szolgáló múlt századi könyvek és újságok rajzai s a mai magyar grafikusok Jókai-illusztrációi önmagukban is érdekesek, de az előadások anyagát is kiegészítik.

Az előadások nemcsak *A jövő század regénye* kérdéseire szorítkoznak, hanem foglalkoznak Jókainak a tudományhoz, a fantasztikumhoz, az utópiához való viszonyával, sőt a korához, kora politikájához és eszményeihez kötődő nézeteivel is, nyelvével is. Zöldhelyi Zsuzsa előadása *A jövő század regénye* politikai eszméinek közvetlen forrásaiként a korabeli információs anyagot mutatja be a Monarchia akkori politikai életéről, a hírlapok — olykor torzító, olykor divatnak hódoló — tudósításaival; különösen érdekes az orosz anarchisták akkori „világhírének" az összevetése Jókai felfogásával. Nem kevésbé tanulságos az az áttekintés, amelyben a szorgalmasan jegyzetelő, anyagot gyűjtő írónak a kor tudományos vívmányait ismertető forrásait — többnyire saját könyvtára kincseit — szedi rendbe, s hozza kapcsolatba a mű egyes témáival.

Igen érdekes kérdést fogalmaz meg *A jövő század regénye* nyelvéről szóló eszmefuttatásában Fábián Pál: a még nem létező dolgok, technikai és társadalmi jelenségek elnevezésének, nyelvi megfogalmazásának a tudományos-fantasztikus irodalom egészét érintő poétikai kérdését. Megmarad azonban a kérdés stilsztikai vetületének elemzésénél; gondolatébresztő konkluziója az, hogy az idegen szavak és szóalkotások a technika területéről (éleny, göreb, hyalichor) még akkor sem zavarják a késői olvasót, ha valami véletlen folytán időközben elavultak — a társadalmi jelenségekre utaló korabeli nyelvi formulák (kammerdiner, méltsás főrendiház) sokkal inkább. Ezzel azt is sugallja — bár nem mondja ki —, amit az ülésszak más előadói is csak tapintatosan érintgettek, hogy ti. Jókai regényének az alapvető esztétikai — tehát értékét is megszabó — ellentmondása a regény társadalmi utópiájának felemás voltában rejlik.

Jókai más fantasztikuss elbeszéléseivel is foglalkoztak az előadók: Radó György az *Egészen az északi pólusig...* cíművel, Kókai György az *Ahol a pénz nem isten* cíművel. Kókai a források felkutatásában és a regény eszmevilágának megítélésében egyaránt értékes adalékokat szolgáltat (Schnabel utópiája, János Szalvátor főherceg valóságos története; a paradicsomi sziget álma Jókainál), s joggal ítéli a korábban hűvösen fogadott regényt a ma számára érdekesebbnek. A *Fekete gyémántok* utópisztikus betétjével, a Delejországgal foglalkozott Nacsády József előadása, Lengyel Dénes pedig arra tett kísérletet, hogy népköltési párhuzamokat tapintson ki *A jövő század regénye* sci-fi-szövetében. Szemző Piroska előadása a Verne-életművet és hazai pályafutását tekintette át, végül Nagy Miklós vázolta fel szemléletesen a poétikai és az irodalomtörténeti szempontok együttesében Jókai fantasztikumának fő motívumait és ennek az életműben való kibontakozását, változásait.

Nemcsak a jól dokumentált, filológiailag is hasznos anyagokat tartalmazó előadások érdemesek arra, hogy az irodalomtudomány a Jókai-szakirodalom fontos adalékaiként tartsa számon őket ezentúl, hanem a szabad rögtönzéssel előadott gondolatok, a viták is. Ezek egy része ugyancsak adott irodalomtörténeti szempontokat vagy tényeket, de a legérdekesebbek voltak azok, amelyekben — olykor indulatosan és szenvedélyesen — írók és kritikusok, Szalay Károly, Földes Péter, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kuczka Péter s mások is Jókai írói jelentőségét perelték vissza, s tiltakoztak — olykor indulatosan — a mai irodalmi közvélemény Jókait lenéző magatartása ellen, vallottak — olykor szenvedélyesen — nagy mesélőnk költői nagyságáról. Velük szemben Oltványi Ambrus figyelmeztetett — jogosan — arra, hogy a Jókai-életműhöz való viszony, a közönség közti népszerűség és a szakemberek közt itt-ott tapasztalható elutasítás a közgondolkodás, a történelemszemlélet illúzióinak kérdése miatt nem lehet egyszerűen megítélhető.

Miklós Pál

Török Gyula: A zöldköves gyűrű. Az utószót írta: Diószegi András Bp. 1973. Szépirodalmi K. 401 l. (Magyar Elbeszélők)

Méltóságos és Nemzetes eözházi és bazini Eöz József báróról mondja a lánya: „— *A kedves papám lemondott erről a címről, mert belátta, hogy nem illik olyan embernek, aki délelőtt poros hivatalba jár, délután meg otthon dolgozik. Azt hangoztatta mindig, hogy polgárember, de persze nem tudta mindenben utánozni a polgárokat*", és Őz József fia álmában így szól:

„— Minden munka becsületes... Minden munka, kisfiam..."

Tisztán látón és rezignáltan szól korához Török regénye. Tisztán látva a magyar arisztokrácia, de az egész dzsentrivilág bomlását és a kivezető utat — a polgárosodást is. Justh húsz évvel előbbi kérdésére ő helyes, de már megkésett választ adott korának. Helyeset, hiszen a polgárság eufóriás fejlődése a nemesi világból is kapott értékes táplálékot, Károlyit, Babitsot, Kosztolányit. Viszont Ady zsenialitása kellett ahhoz, hogy forradalomra, kettőre lásson előre, hogy meglássa a polgárság zsákutcáját is. És egy Kaffka Margit szenzibilitása kellett, hogy a nemesi és a polgári világ bomlását együtt ábrázolhassa.

Helyes, de megkésett választ adott Török Gyula, hiszen a századelő második reformkorában, véres csütörtökön már régen nem a nemesség kereste az új utakat.

Tisztán látón, de rezignáltan szól korához és hozzánk Török regénye. Rezignáltan, mert a régi úton értékek is maradtak. Egy valamikor lelkileg is arisztokratikus világ korszerűtlen szépségei a formában, a modorban, a tartásban, melyek oly visszahozhatatlanul hiányoztak már korának Berzsenyi báróiból. Régi értékeket sirat újakat keresve e regény, a magyar Buddenbrookok értékeit, nem látva, nem értve azonban a német Buddenbrookok sorsát. Így hát a nosztalgia is belengi e regényt, Turgenyev apáinak szelíd fájdalma, s vajon nem ebben kell e keresnünk a mű legnagyobb értékét?

Miért becsüljük hatvan év távlatából viszszatekintve e művet, s mit lássunk benne? E kérdésekre keres választ a kötet utószavában Diószegi András. Válaszokat kaphatott volna készen is. Harsányi Zsolt a dzsentrivilág költészetét dicsérte, Thurzó Gábor az „urbánusok" íróelődjét keresve, a polgár magasztalását látta a regényben. Megváltozott világunkban Domokos Mátyás és Sőtér István realizmusáért, Vargha Kálmán pedig, többek közt, elégikus felhangjaiért becsüli a regényt.

A Magyar Elbeszélők sorozat egyik legnagyobb érdeme prózairodalmunk értékeinek újrafelfedezésén túl, utószavainak magas színvonala. Ezt bizonyítja Diószegi András gondolatgazdag tanulmánya is. Török Gyula értékelésében az irodalomtörténet eddig sem maradt adós. Diószegi azonban még az előzőkön túl is tudott újat adni, megkeresve a mű időtálló értékeit. Így felhívja figyelmünket a regény impresszionista színeire és az egymáshoz kapcsolódó interieurök sokrétű, modern időképére, megállapítva, hogy *„Török Gyula időszemlélete egységes, emberileg és művészileg egyaránt átélt világkép jelenlétéről vall."* Megkeresve, de néha talán összetevőiben kissé elrajzolva ez értékeket. — Így megállapítását, mely szerint *„csak a regény komor atmoszférájával magyarázható, hogy nem kaphatott helyet legjobb ifjúsági olvasmányaink sorában"* — túlzottnak érezzük.

Diószegi alaposan dokumentálja Török progresszív orientációit, utalva a Nyolcakkal való kapcsolatára, háborúellenességére és Révész Béla egyik könyvéről írt cikke kapcsán, irodalomkritikái hangnemére is. Nem említi azoban Diószegi Töröknek — e regény mondanivalója szempontjából is jelentős — barátságát Adyval, és a bár problematikus, de meglévő kapcsolatait Kun Bélával és Szamuelyvel.

Nagy Sz. Péter

Beney Zsuzsa: Ikertanulmányok. Bp. 1973. Szépirodalmi K. 235 l.

Beney Zsuzsa tanulmánykötetének többféleképpen értelmezhető a címe, valamelyes összhangban azzal a sokértelműséggel, sokszínűséggel, mely szerinte a modern irodalom fő jellemzője s melynek „meghatározó tényezői: az ambivalencia és a szorongás. Mindkettő az ember bizonytalanságából fakad, ismert és ismeretlen arányainak változásaiból; abból, hogy az ember egyaránt érzi idegennek önmagát és a világot. És abból, hogy ezt az idegenséget már tudja is — már belátja és ismeri." Olyan írók műveit választotta tehát elemzései tárgyául, akiknek világlátásában, alkotásmódjában e két jelenség tetten érhető, s akik ilymódon hozzá is közel állanak: a prózaírók közül Pap Károly, Gelléri, Ottlik; a költők közül Pilinszky, Weöres Sándor alkotásait.

Nem szokványos könyv a Beney Zsuzsáé, aligha sorolható az „értekező próza" ismert műfaji kategóriáiba. Nem hagyományos értelemben vett „filosz" tanulmányok, műelemzések, portrék, de nem is szubjektív írói esszék sora, bár mindezek egy-egy vonása is fölismerhető benne. Leginkább önálló szépirodalmi mű benyomását kelti, mely erőteljesen magán viseli a szerző stílusának, alkotói tulajdonságainak jellemző jegyeit. Ilyenek: a problémameglátás képessége, az absztrakcióra, az egyetemes igazságok megfogalmazására való törekvés, az érzékenység, mely alkalmassá teszi a művek sokszólamúságának meghallására, a költői érzékletességű nyelv; de az is, hogy — lírikusi alkatából következően — időnként önmagát vetíti rá a vizsgált műre, íróra. Ez utóbbi jelenség legvégletesebb példája Gelléri *„Húsvét* című novellatöredékének" az elemzése. A szerző Gelléri önéletrajzának egy utalása — néhány soros ötlet — alapján elképzeli, milyen lett volna tervezett novellája, ha megíródik. Elképzelését az 1931-ben *Részegek* címen megjelent — tehát mégis megvalósult —, s nemrégiben előkerült Gelléri-novellával összehasonlítva világosan kitűnik kettejük képzeletvilágának, alkotásmódjának a különbözősége.